

Kathryn E. Densford

Brambovci v železu

Merilo javne podpore v zaledju v času prve svetovne vojne

DENSFORD, Kathryn E., dr., predavateljica,
Chaminade College Preparatory School, St.
Louis University, Združene države Amerike,
katedensford@gmail.com

725.94:94(439.5)"1914/1918"

BRAMBOVCI V ŽELEZU

Merilo javne podpore v zaledju v času prve svetovne vojne

Med prvo svetovno vojno so se v Avstro-Ogrski začeli pojavljati veliki spomeniki, okovani z žebli, prvi na začetku leta 1915. Najpogosteje so imeli podobo srednjeveških viteзов ali ščitov. V prispevku omenjene spomenike obravnavam kot vsehabsburški pojav, namenjen izkazovanju ljubezni do domovine in ohranjanju obstoječih družbenih vlog spolov. Oblike in funkcije spomenikov – množično izkazovanje zvestobe domovini, zbiranje prostovoljnih prispevkov, izražanje zvestobe cesarju in ohranjanje spomina na mrtve – razkrivajo, kako so državni in lokalni nosilci moči z omenjenimi skulpturami z moškimi obeležji krepili domoljubje in zvestobo monarhiji. Monarhija in lokalne oblasti so si s pomočjo spomenikov in z njimi povezanimi slovesnostmi prizadevale ohraniti ustaljeno delitev družbenih vlog po spolu, ki je temeljila na simbolu moškega bojvnikarja ter koncepta viteštva in žrtvovanja.

Ključne besede: brambovci, prva svetovna vojna, spomeniki

DENSFORD, Kathryn E., PhD, Adjunct Instructor,
Chaminade College Preparatory School, St. Louis
University, United States of America,
katedensford@gmail.com

725.94:94(439.5)"1914/1918"

THE WEHRMANN IN EISEN

A Measure of Wartime Support on the Habsburg Home Front

During the First World War, large nailed monuments were unveiled across Austria-Hungary beginning in early 1915. These objects took various forms, but the most common were medieval knights or shields. I analyze these monuments as a Habsburg-wide phenomenon to argue that they served an important function in the Habsburg wartime project promoting patriotism and upholding traditional gendered social order. Analysis of these monuments' forms and their functions—rallying wartime patriotism, raising war funds, encouraging loyalty to the emperor, and memorializing the war dead—demonstrates how imperial and local officials employed these masculine-formed objects in efforts to generate patriotism and loyalty to the Monarchy. The monuments and the celebrations connected to them exemplify Habsburg and local authorities' wartime efforts to maintain traditional gendered social order through the symbol of the male warrior and notions of chivalry and sacrifice.

Key words: The Wehrmann, monuments, first world war

Na začetku leta 1915 so se po Avstro-Ogrski začele pojavljati velike skulpture, okovane z žebli, (*Nagelobjekte*), kot je »brambovec v železu« (Wehrmann in Eisen) oz. železni vojščak iz Sibiua (*Nagyszeben/ Hermannstadt*), prikazan na prvi slikovni prilogi. Vitez nadnaravne velikosti je bil izdelan iz lesa, prekritega z žebli, pod njim pa so bili napisi v nemščini, madžarščini in romunščini. V desnici drži meč, njegova leva podlaket pa je naslonjena na ščit. Okovane skulpture so bile posejane po habsburških deželah vse od Grottaua (Hrádek nad Nisou) na severu Češke do Avtovca v Bosni in Hercegovini pa od Feldkircha na Predarlskem do Lvova (Lemberg/Lwów/Lviv) v vzhodni Galiciji.¹ Podobne kipe so postavljali tudi v Nemčiji; in čeprav je bil pojav značilen predvsem za Srednjo Evropo, so se posamezni primeri pojavljali tudi drugod.² Najpogostejše so imeli podobo srednjeveških vitezov ali ščitov. Prvega *brambovca* so mestni in cesarski uradniki odkrili 6. marca 1915 na Schwarzenbergplatzu na Dunaju.³ Upravitelji dobrodelnega sklada za vdove in sirote, ki so prispevali sredstva za omenjeno postavitev *brambovca*, so si želeli, da bi temu zgledu sledili tudi drugod po monarhiji.⁴

Tovrstni spomeniki so pogosto stali na vidnem mestu in ljudi v zaledju opominjali na vojno. Ob njih so prirejali svečane prireditve, namenjene lokalnemu prebivalstvu, da bi to bolj enotno podprlo vojaška prizadevanja. Za svoje so spomeniki in z njimi povezani dogodki predstavljali vez z dogajanjem na bojišču in obenem prebivalce habsburške monarhije vsak dan opominjali na vojno.

Brambovec iz Sibiua (Razglednica iz avtoričine zbirke)

Slovesni nagovori uradnikov ob odkritjih *brambovcev* ter novinarski in spominski zapisi o spomenikih so krepili prepričanje, da se morajo v vojnem času žrtvovati vsi državljani, in poudarjali pogum habsburških vojakov. Nekateri časniki v nemškem jeziku so državljane redno opominjali, da je sodelovanje pri slovesnem zabijanju žebeljev med vojno njihova dolžnost.

Časniki so pogosto poročali o številu žebeljev, zabitih v spomenike v njihovem kraju, in navajali imena pokroviteljev, ki so to omogočili. Z navajanjem imen so vzpodbujali lokalne prebivalce, da podprejo vojna prizadevanja, in pritiskali nanje, da se tudi sami vpišejo na seznam. Z objavo fotografij so širili glas o *brambovcih* in drugih okovanih spomenikih. Po monarhiji je krožila množica spominkov v obliki fotografij, razglednic in kipcev *brambovcev* kot del materialne kulture in krepila podobo idealnega moškega kot herojskega bojavnika. Sredstva, zbrana z zabijanjem žebeljev v spomenike, so bila pogosto namenjena soprogam

¹ Wien Rathaus Bibliothek (WiR), Tagblattsarchiv (TBA), 1650, 1651.

² Jay Winter omenja obeležja »z železnimi žebli« v nemško govorečih delih Evrope v delu *Sites of Memory*, 78–85. V Berlinu so »železnega Hindenburga« odkrili 4. septembra 1915. Na tem monumentalnem kipu je bilo prostora za dva milijona žebeljev. Glej *Das Interessante Blatt*, 16. september 1915, 14; in *Wiener Zeitung*, 5. september 1915, 12. Tudi v Konstantinoplu so odkrili spomenik z žebli, ti. »železni top«. Glej *Tagesbote aus Mähren und Schlesien*, 15. 4. 1916, večerna izdaja, 4; in *Štajerc*, 16. 4. 1916, 3.

³ *Neue Freie Presse* (NFP), 6. 3. 1915, 10; in *Wiener Zeitung*, 6. 3. 1915, 4.

⁴ Státní okresní archiv (SOA) Znojmo, Archiv města Znojma (AMZ), Valečné hospodářství, Box 64, Witwen- und Waisenhilfsfond der gesamten bewaffneten Macht, 1. 3. 1915

in sirotam padlih vojakov in so tako utrjevala patriarhalni status quo. Spomeniki so predstavljali nadomestnega moškega v družinah, ki so ostale brez njega. V tem smislu so bili spomeniki v oporo ženskam, ki so nastopale v tradicionalnih ženskih vlogah žena in mater. Bili so sredstvo vzdrževanja patriarhalnega reda v obdobju, ko so se številni moški borili na fronti. Opominjali so tudi na odrek, ki jih je od vojakov terjala vojna.

Druge dosedanje študije so se osredinile na pomen okovanih spomenikov na lokalni ravni ali nasploh v Avstriji in Nemčiji. Sama jih obravnavam kot vsehabsburški pojav, ki je med vojno igral pomembno vlogo pri krepitvi domoljubja in ohranjanju tradicionalnih družbenih vlog spolov.⁵ Analiza pojavnih oblik spomenikov in njihovih mnogoterih funkcij – množično izkazovanje pripadnosti domovini, zbiranje sredstev za vojno, izkazovanje zvestobe cesarju in ohranjanje spomina na žrtve vojne – razkrivajo, kako so državni in lokalni nosilci oblasti s tovrstnimi skulpturami v moški podobi krepili domoljubje in zvestobo monarhiji. Okovani spomeniki in z njimi povezane slovesnosti kažejo, kako so habsburške in lokalne oblasti s simbolom moškega bojevnika ter pojmom viteštva in žrtvovanja ohranjale tradicionalne družbene vloge spolov.

Okovane skulpture v monarhiji

Brambovec iz Sibiu (Nagyszeben) (Slika 1) je značilen primer bojevnika v podobi srednjeveškega viteza z izklesano, včasih pretirano moško postavo. Spomeniki, okovani z žebli, so imeli najpogosteje podobo *brambnega ščita* (*»Wehrschild«*), ki je orožje – sicer ne namenjeno sodobnemu vojskovanju – približal svojcem vojakov. Upravitelji Sklada za pomoč vdovam in sirotam so sprva načrtovali, da bo vsako

mesto uporabljalo standardizirano obliko z neokovanim mestnim grbom na sredini ščita. Preostanek ščita bi meščani nato prekrili z žebli. Toda čeprav je z zbiranjem sredstev in postavljanjem obeležij začel dunajski Sklad za pomoč vdovam in sirotam, so spomeniki naposled odsevali lokalne značilnosti.⁶

Nekateri okovani spomeniki so imeli izrazito posebne, lokalne ikonografske značilnosti. V Trstu, prestolnici Avstrijskega Primorja in osrednjem avstrijskem pristanišču, je vlogo mesta simbolizirala železna skulptura mornarja v naravni velikosti na Velikem trgu (Piazza Grande; danes Piazza Unità d'Italia). Stoječi mornar je v desnici držal puško, pripravljen na boj.⁷ V bližnjem Pulju (Pola/Pula), pristanišču avstrijske vojne mornarice, so odkrili »železni svetilnik« z avstrijsko pomorsko zastavo na vrhu. Omenjeni spomenik v podobi svetilnika z Visa, prizorišča pomembne avstrijske pomorske zmage nad Italijo leta 1866, je predstavljal »simbol naše nepremagljivosti na morju«. Omenjeni spomenik je vojaško zmago vsedržavnega pomena uporabljal za krepitev domoljubja v vojnem času.⁸ Različnost pojavnih oblik teh obeležij kaže, da jih je bilo mogoče hitro prilagoditi različnim kontekstom in lokacijam.

Nekateri *brambovci* v Transilvaniji so imeli izrazito madžarske poteze. *Brambovec* v Budimpešti je gradil na podobi viteza iz časa Matije Korvina, ogrskega kralja s konca 15. stoletja.⁹ Utelešal je vojaka Korvinove črne vojske, uspešnega bojevnika, ki si je podredil Avstrijo, Moravsko, Šlezijo in Lužico. Spomenik je prikazoval osebnost, pomembno za lokalno prebivalstvo, in projiciral podobo zmagovalnega vojščaka.¹⁰ *Brambovec* iz Sombotela (Szombathely/Stein am Anger) v Železni županiji (Vas) na Ogrskem je ponazarjal »madžarskega viteza«. ¹¹ Omenjeni primeri kažejo, da sta poskušali obe polovici monarhije na podoben način spodbujati domoljubje med lokalnim prebivalstvom in

⁵ Za analizo teh spomenikov v luči drugih vojnih obeležij glej Stefan Riesenfellner, »Todeszeichen,« in Stefan Goebel, *The Great War and Medieval Memory*. Stefan Eminger je nedavno v razpravi »Der eiserne Zeit ein eisernes Denkmal!« obravnaval okovane spomenike iz Spodnje Avstrije. O vprašanju spola in brambovc na Dunaju glej Irenne Nierhaus, »Die nationalisierte Heimat,« 65, 68–71. O brambovcu na Dunaju glej Gunda Achleitner, ur., *Der Wehrmann in Eisen*. O zabijanju žebeljev v Avstriji in Nemčiji glej Michael Diers, »Nagelmänner.« Hans-Christian Pust opisuje razmere v Avstriji in na Ogrskem, opozori pa tudi na primere iz drugih držav; glej »Kriegsnagelungen,« 211–224.

⁶ SOKA Znojmo, AMZ, *Valečne hospodárství*, Box 64, Witwen- und Waisenhilfsfond der gesamten bewaffneten Macht, 16. 3. 1915.

⁷ *Reichspost*, 12. 7. 1916, 4.

⁸ *Das Interessante Blatt*, 16. 12. 1915, 6.

⁹ Hildebrand, *Die Donaumonarchie im Krieg*, 155.

¹⁰ Miklós Molnár, *Concise History of Hungary*, 67–75; in János Bak »Late Medieval Period,« 70–74.

¹¹ WiR, TBA, 1651.

Der Wehrmann am Bahnhofs in Prerau. — Obranný muž na nádraží v Přerově.

Razglednica z brambovcem iz Přerova (Iz avtoričine zbirke)

zbirati pomoč. Kažejo tudi na prilagodljivost te prakse različnim območjem in lokalnemu imaginariju.

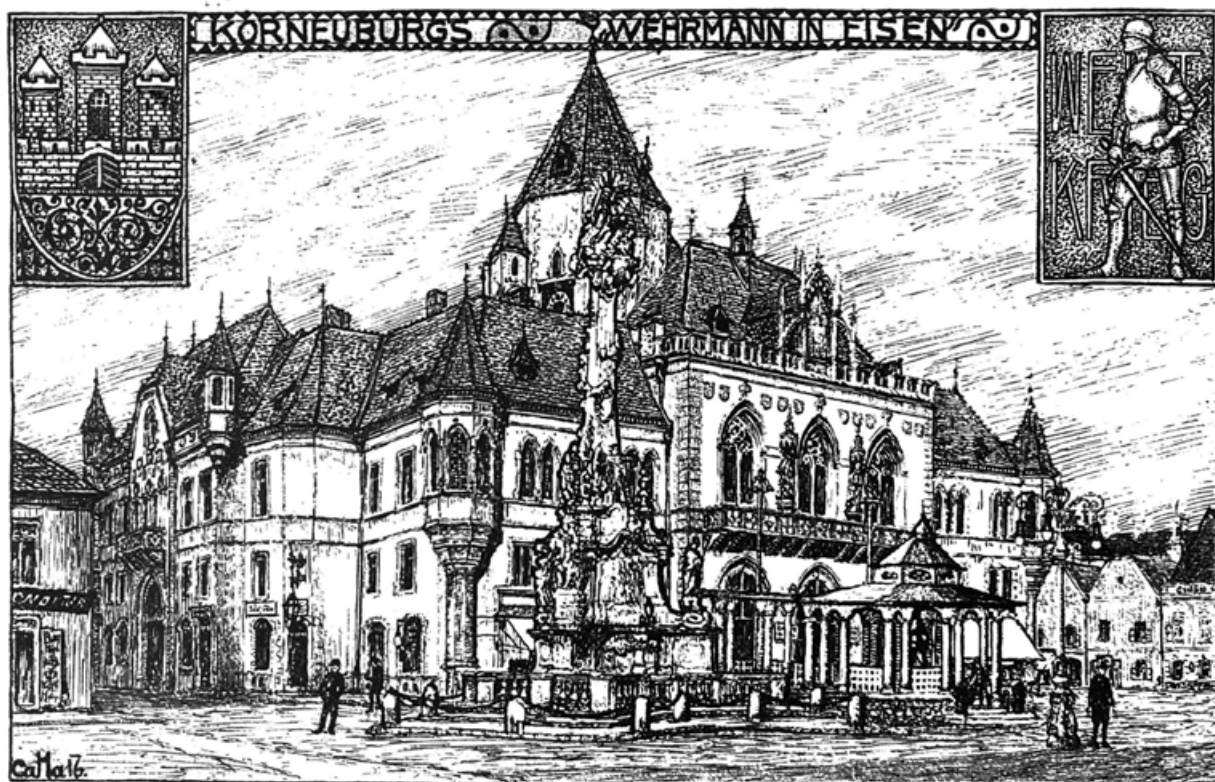
Brambovci so utelešali ideale moškosti v času, ko je vojna načela normativni odnos med spoloma in povzročila preoblikovanje moških teles. Med vojno se je spremenila fizična podoba moškega in vrednote, ki so mu jih pripisovali.¹² Tako državo kot javnost je zanimalo moško telo ranjenih junakov ali izklesanih, na boj pripravljenih bojnikov. Okovani spomeniki, posejani na dobro vidnih mestih po vsej monarhiji, so utelešali popolnega bojnika, z njimi zbrana sredstva pa so bila namenjena tistim, ki so jih padli bojniki pustili za seboj. Spomeniki so bili poskus ohranjanja tradicionalne podobe moškega telesa v zalednih skupnosti, iz katerih so mnogi moške odšli na fronto. Utelešali so izurjene vojake, ki jih ni skazilo vojno nasilje. Vseeno pa so ti spomeniki čutili surovo silo več tisoč udarcev s kladivom in ostrino žebeljev, s katerimi so jim nadeli oklep in jih pripravili na boj.

S postavljanjem skulptur na vidnih lokacijah je bila ta moška podoba prezentna širokemu krogu ljudi v času množičnih vpoklicev v vojsko. V Brnu (Brünn) je *brambovec* ponosno stal na zelo prometnem Trgu Franca Jožefa (današnjem Trgu svobode) v središču mesta. Na trgu so se križale tri pomembne ulice, neposredno mimo spomenika pa so vodile štiri tramvajske linije, tako da je bil viden številnim mimoidočim.¹³ Spomenike so pogosto postavili na druge vidne kraje, denimo železniške postaje. Med vojno so imele železniške postaje pomembno vlogo, saj so se tam svojci poslavljali od mobiliziranih vojakov, ki so odhajali na fronto, begunci in ujetniki so prek njih potovali v zaledje, ranjeni vojaki pa v bolnišnice in se vračali domov. Veličasten *brambovec* (Slika 2) je bil tako postavljen na železniški postaji v Přerovu (Prerau) na Moravskem, vmesni postojanki za številne vojake, ki so odhajali na fronto.¹⁴ Stal je na topu, vihteč zastavo z dvoglavim orlom. Na podstavku je bil napis v

¹² Joanna Bourke, *Dismembering the Male*, 30. Glej tudi poglavja 4-5.

¹³ ÖNB, WK1/KS/I/2/13/3 Por, *Der Brünner-Wehrmann mit Wehrschild*, Brünn, 1915, 5.

¹⁴ O vojaki, ki so potovali skozi Přerov, glej Rauchensteiner, 325.

Razglednica iz Korneuburga z brambovcem v železu (Iz avtoričine zbirke)

latinščini »*Viribus Unitis*« oziroma »s skupnimi močmi«, osebni moto cesarja Franca Jožefa, ki ga je ta prevzel ob zasedbi prestola. Tako v velikih mestih kot manjših krajih po monarhiji so tovrstne skulpture bojvnika postavile v središče »domače fronte«. Z razglednice iz Korneuburga (Slika 3) je razvidno, da je *brambovec* zavzemal osrednji položaj pred mestno hišo in je med vojno postal del mestne krajine.

Namen okovanih spomenikov

Okovani spomeniki so imeli več namenov: prvič, ob njihovem odkritju so se ob domoljubnih fanfarah zbirali ljudje. Drugič, s prodajo in zabijanjem žebeljev so zbirali sredstva za dobrodelne organizacije. Tretjič, slovesno odkritje spomenikov je potekalo skupaj s slovesnostmi v čast cesarju Francu Jožefu. In slednjič, kot spomeniki padlim so ohranjali spomin na tiste, ki so na bojišču žrtvovali svoja življenja. Na ta način so ohranjali tradicionalno patriarhalno družbo in pojem žrtvovanja med vojno, kar je domače opominjalo na viteškega moškega, na bojišču pripravljenega žrtvovati svoje življenje; prebivalstvo v zaledju je to nagovarjalo

k žrtvovanju s finančno podporo vojnim prizadevanjem.

Odkrivanje okovanih spomenikov

Slovesnosti ob odkrivanju spomenikov, med vojno pogosto namenjene prirejanju množičnih shodov z domoljubno noto, kažejo na pomen »domače fronte« med prvo svetovno vojno. Študija Maureen Healy o Dunaju uvodoma obravnava takajšnjega *brambovca* in izpostavi njegov pomen kot ene od možnosti sodelovanja prebivalstva v vojni. Trdi, da se je prestolnica znašla na kolenih še pred vojaškim in diplomatskim porazom habsburške monarhije, čeprav po njenem mnenju propad ni bil neizogiben, saj monarhije »prebivalci in državljani v resnici niso nikoli začutili tako močno kot med prvo svetovno vojno.«¹⁵ Navzočnost predstavnikov cesarskega dvora, lokalnih uradnikov in navadnih ljudi na slovesnostih ob *brambovcih* širom monarhije je bila živ dokaz prisotnosti monarhije v vsakdanjem življenju.

¹⁵ Healy, *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire*, 1-3, 24.

Slovesna odkritja spomenikov so vodili cesar-ski in lokalni uradniki ter verski dostojanstveniki, prebivalci monarhije pa so se zavedali, da mora-jo slediti zgledu in kupovati žeblje. Slovesnosti so večinoma vodili moški, ki so zabili tudi prve žeblje. Obstajale so tudi izjeme, denimo ob odkritju *brambovca* v Amstettnu, kjer je prvi žebelj zabila nadvojvodinja Marija Valerija.¹⁶ Čeprav so pri slovesnem zabijanju žebeljev ženske večinoma imele stransko vlogo, temu ni bilo vselej tako. Tak primer je žena pristaniškega admirala in predsednica odbora lokalne dobrodelne organizacije, gospa von Chmelarz, ki je bila slavnostna govornica ob odkritju okovanega svetilnika v Pulju. Fotografije pa razkrivajo, da je bila prireditel vseeno pretežno moška in militaristična.¹⁷ Prevlada moških ob slovesnostih je morda bila tudi pokazatelj položaja moškosti v zaledju. Razkriva, da so se tudi moški, ki niso bili na fronti, čutili dolžni pokazati svoj prispevek k vojnim prizadevanjem. Spomeniki so tako za moške iz zaledja do neke mere funkcionirali kot nadomestni bojevniki.

Prostovoljni prispevki za vdove in sirote

Zabijanje žebeljev v spomenike je bilo večinoma namenjeno zbiranju prispevkov za Sklad za pomoč vdovam in sirotam (*Witwen- und Waisenhilfsfond*, ki je kasneje prešel pod okrilje cesarsko-kraljevega ministrstva za notranje zadeve in se preimenoval v *K.k. österreichischer Militär- Witwen- und Waisenfond*).¹⁸ Prostovoljne prispevke za spomenike so mdr. prispevala društva in šolske skupine kot tudi posamezniki in posameznice. O zbranih sredstvih so redno poročali lokalni časniki, se zahvaljevali darovalcem in še druge nagovarjali k darovanju v dobrodelne namene.

V spominski publikaciji, ki je 1. avgusta 1915 pospremila odkritje brnskega *brambovca*, je bil ta poudarjen kot simbol, namenjen zbiranju prostovoljnih prispevkov za vdove in sirote. Na prvi strani je bil namig, da je vojna družbeni red postavila na glavo. Na tisoče mož je odšlo na bojišče in zadnjič videlo svoj dom; na tisoče jih je tudi zbolelo ali so se domov vrnili pohabljeni. Tisti, ki »bi morali

skrbeti za ostarele starše, ženo in otroke ter jim biti v oporo in predstavljati vzor, sedaj sami potrebujejo pomoč!« Vojna je številne ranjence oropala moškosti, saj jim je onemogočila, da bi opravljali svojo tradicionalno moško vlogo. Brošura je poudarjala, da je bil *Sklad za vdove in sirote* ustanovljen za zaščito najrevnejših delov družbe. Upravitelji sklada so *brambovca* in *brambni ščit* izbrali kot simbola, ki sta po njihovem mnenju to najboljše ponazarjala.¹⁹ S pomočjo spomenikov so tako vzdrževali tradicionalne družbene spolne vloge, saj so sredstva, zbrana z zabijanjem žebeljev v te moške podobe, namenili ženskam in otrokom, ki so ostali brez moškega, ki bi jih preživljal. *Brambovec* se je tako postal nadomestna glava družine za družine brez mož ali očetov.

Slavljenje cesarja Franca Jožefa

Slovesnosti ob okovanih spomenikih so pogosto potekale skupaj s slovesnostmi v čast cesarja Franca Jožefa, ki je v monarhiji poosebljal patriarhat. Te so v nekdanji monarhiji organizirali ob pomembnih praznikih, med katere so spadali njegov rojstni dan, god ali obletnica ustoličenja.²⁰ S povečanjem števila veteranskih združenj in militarizacijo je vojaška kultura v takratni habsburški družbi dodatno pridobila na pomenu.²¹ Na slovesnostih ob *brambovcih* pa se je militaristična retorika zlila s cesarsko.

Slovesnosti so včasih potekale združeno. Tak primer je bila prireditev v spodnjeavstrijskem Gars am Kampu 18. avgusta 1915, ko je odkritje *brambnega ščita* potekalo skupaj s praznovanjem cesarjevega rojstnega dne.²² Cesarjev rojstni dan so počastili tudi s slovesnostjo ob *brambovcu* v Linzu, ki so ga odkrili 27. maja istega leta.²³ Ob tej priložnosti so na Trgu Franca Jožefa postavili doprsni kip cesarja in trg ozaljšali s cesarskim orlom, zastavami in venci ter lampijoni, ki so na njem zasvetili pod večer. Časniki so poročali, da so z *brambovcem* na slovesnosti zbrali zelo veliko prostovoljnih prispevkov. Prireditel so s svojo navzočnostjo počastili župan, člani mestnega sveta,

¹⁶ *Neuigkeits Welt-Blatt*, 20. 6. 1915. Glej WiR, TBA, 1650.

¹⁷ *Das interessante Blatt*, 16. 12. 1915, 6.

¹⁸ *Eminger*, 107-108.

¹⁹ ÖNB, WK1/KS/I/2/13/3 Por, *Der Brünner-Wehrmann mit Wehrschild*, Brunn, 1915, 3-4.

²⁰ Glej Daniel Unowsky, *The Pomp and Politics of Patriotism*.

²¹ Laurence Cole, *Military Culture and Popular Patriotism*.

²² *Eggenburger Zeitung*, 30. 7. 1915, 4.

²³ *Linzer Volksblatt*, 27. 5. 1915, 4.

predstavniki duhovščine, lokalnega prostovoljnega gasilskega društva in Nemškega šolskega društva. Udeležili so se je tudi predstavniki vojske. Dva častnika sta v imenu svojih vojakov zabila žeblje in darovala prostovoljne prispevke.²⁴ Ob spomenikih so se odvijale tudi prireditve, s katerimi so 2. decembra praznovali obletnico cesarjevega ustoličenja.²⁵ S praznovanjem cesarjevega rojstnega dne in obletnice njegovega kronanja so poudarili njegov pomen za družbo, javno izrazili zvestobo njemu in monarhiji in tako na lokalni ravni krepili patriarhalni družbeni red v monarhiji. Spomeniki tako niso bili namenjeni samo zbiranju prispevkov za vdove in osirotele, temveč tudi krepitvi cesarjevega položaja v habsburški družbi. Po cesarjevi smrti 21. novembra 1916 pa so spomeniki to funkcijo izgubili.

Ohranjanje spomina na padle

Brambovci in drugi okovani spomeniki so bili namenjeni tudi ohranjanju spomina na padle. Predstavljali pa so le eno od oblik javnega izkazovanja časti padlim herojem, ki se je med vojno pričelo s postavljanjem spomenikov in spominskih plošč.²⁶ Slednje so bile lokalnega značaja in so bila na njih navedena imena domačinov, ki so padli na bojišču.²⁷ Po drugi strani so bila imena darovalcev prostovoljnih prispevkov za *brambovce* in *brambovske ščite* poimensko navedena v časnikih in spominskih knjigah. Časopisni prispevki so redno opominjali, da so spomeniki z žebli namenjeni ohranjanju spomina na padle. Triindvajsetega oktobra 1915 je *Nikolsburger Wochenschrift* to poudaril pred praznikom Vseh svetih in Vernih duš v Mikulovu (Nikolsburg) na Moravskem. Ker so mnogi vojaki umrli na bojiščih daleč od doma in svojci niso mogli obiskati njihovih grobov, se je bilo mogoče pred *brambnim ščitom* pokloniti padlim junakom.²⁸

Spominskih slovesnosti so se udeleževali tudi vojaki. *Brambovec* v Brnu je kmalu po odkritju postal kraj za ohranjanje spomina na mrtve. *Tagesbote aus Mähren und Schlesien* je 4. septembra

1915 poročal, da je brnski 17. lovski bataljon poslal prostovoljne prispevke za *brambovca* kot pomoč vojaškim vdovam in sirotam. Nekateri so sicer darovali prispevek v spomin na točno določenega padlega tovariša in se spomnili velikih izgub, ki jih je enota utrpela v hudih julijskih bojih. Bataljon je podobno vsoto daroval tudi za dunajskega *brambovca*.²⁹ Na ta način so vojaki sami aktivno ohranjali spomin na svoje padle tovariše, zavedajoč se, da bo morda nekega dne podoben spomenik postavljen v njihov spomin.

S slovesnostmi ob okovanih spomenikih in ohranjanjem spomina na padle so izražali podporo junakom na bojišču in krepili tradicionalno patriarhalno družbo. Čeprav pogosto postavljeni kot pomoč ženskam in otrokom, so spomeniki s poudarjanjem vloge moškega bojnika in žrtev na frontni liniji dejansko zasenčili njihovo žrtev doma.

Usoda brambovcev

Okovani spomeniki so se ohranili tudi po vojni, čeprav se je spremenil pomen, ki so jim ga pripisovali ljudje. Različne usode spomenikov v obdobju med in po koncu obeh svetovnih vojn so odslikavale spremenjene okoliščine v Srednji Evropi po koncu habsburške monarhije. *Brambovec* v Brnu je doživel podobno usodo kot drugi spomeniki in simboli propadle habsburške monarhije v čeških deželah.³⁰ Tridesetega marca 1919 je eden od brnskih časnikov v češkem jeziku, *Moravská orlice*, odstranitev *brambovca* s Trga svobode opisal kot »pomemben dosežek« za Čehe ob prevzemanju nadzora nad »nekdanjo nemško lastnino«. ³¹ Pomen *brambovca* iz Brna se je v obdobju med vojnami spremenil. Ob petnajstletnici odkritja spomenika je *Lidové noviny*, priljubljeni brnski časnik, ki je izhajal v češčini, 27. julija 1930 na naslovnici priloge objavil podrobnosti o prireditvi leta 1915. Priložena je bila fotografija slovesne prireditve z množico udeležencev in dve skici spomenika.

²⁴ *Linzer Tages Post*, 8. 8. 1915, 5.

²⁵ *Tagesbote aus Mähren und Schlesien*, 3. 12. 1915, jutranja izdaja, 5.

²⁶ *Tagesbote aus Mähren und Schlesien*, 10. 9. 1915, večerna izdaja, 5.

²⁷ Goebel, 29.

²⁸ *Nikolsburger Wochenschrift*, 23. 10. 1915, 4.

²⁹ *Tagesbote aus Mähren und Schlesien*, 4. 9. 1915, večerna izdaja, 5.

³⁰ Glej npr. Wingfield, *Flag Wars and Stone Saints*, 135, 144-146; in *Paces, Prague Panoramas*, 5. poglavje.

³¹ *Moravská orlice*, 30. 3. 1919, 3.

Po poročanju *Lidové Noviny* so se Čehi na račun *brambovca* zabavali vse od njegovega odkritja. Časnik med vojno o spomeniku ni zapisal nič kritičnega, morda zaradi cenzure; v prispevku iz leta 1930 pa je pisalo, da je imel kip čudno podobo, kot bi bil »zatopljen v misli« in »gol«. Kip je bil z žebli v celoti prekrit zelo hitro, predvsem zato, ker so pri slovesnem zabijanju žebeljev sodelovali učenci. Avtor prispevka je bil do tega kritičen in opozoril, da so šole lahko žeblje zabijale po nižji ceni. To je pomenilo, da s slovesnimi prireditvami niso zbrali toliko sredstev, kot je bilo načrtovano. Avtor je pripomnil, da je »železni vojščak doživel enako žalostno usodo kot njegov zavetnik in celotna Avstrija. Razorožili so ga še prej kot cesarsko-kraljevo vojsko. Še pred 28. oktobrom [dnevom ustanovitve prve češkoslovaške republike] je nek občan, ki je vedel, koliko je ura, iz njegovih rok izpulil neuporabni, zarjaveli meč. Po padcu [monarhije] pa so prebivalci Brna [*brambovca*] zrušili na tla.«³²

Omenjeni *brambovec* je simboliziral družbene in politične spremembe – konec habsburškega družbenega reda in ustanovitev Češkoslovaške. Članek pokaže, da je *brambovec* po odstranitvi s Trga svobode dobil nov pomen. Med svetovni vojna na Češkoslovaškem ni bilo prostora za simbol nekdanje habsburške monarhije, prav tako ne za simbol, deloma namenjen ohranjanju spomina na vojake – »češke« ali »nemške« –, ki so padli v boju za habsburško monarhijo. Vendar pa *brambovec* iz Brna ni bil uničen, saj je iz fotografij razvidno, da je med nacistično okupacijo leta 1942 stal v Novi mestni hiši.

Okovani spomeniki so v habsburški monarhiji predstavljali enega od načinov utrjevanja tradicionalne patriarhalne družbe in poudarjanja žrtev, ki jih je prva svetovna vojna terjala od moških. Njihova usoda po vojni je pokazala, da spomeniki niso bili simbol, ki bi med vojno povezal celotno habsburško monarhijo. Prizadevanja za odstranitev kipa iz Brna v obdobju med vojnima kažejo, v kakšni meri so se kipi med vojno uspeli uveljaviti kot simbol monarhije. Njihova odstranitev je bila del splošnega zavračanja habsburških simbolov v državah naslednicah. Povojna usoda omenjenih spomenikov nam je v pomoč tudi pri raziskavah

moškosti. Dunajskega *brambovca* so najprej shranili v skladišču, kar je simboliziralo avstrijsko izgubo moškosti zaradi poraza in razkroja monarhije. Članek o *brambovcu* iz Brna pa nakazuje, da so spomenik porušili triumfalni Čehi, s čimer so pokazali zmagovitost in živahnost nove države.

Čeprav so spomeniki med vojno hitro postali del habsburške krajine in prebivalce v zaledju nagovarjali, da podprejo vojno, ter dobili lokalni pomen, se je po vojni njihova vloga znova spremenila. Usode *brambovcev* so bile različne, odvisne od nepredvidljivih političnih razmer v novih državah. Nekatere so porušili kot simbole propadle monarhije, drugi pa so se ohranili.

Iz angleščine prevedel Simon Zupan

Viri in literatura

- Achleitner, Gunda, ur.**, *Der Wehrmann in Eisen: Nägel für den guten Zweck/Nails for a Good Cause*. Wien: Verlag Bibliothek der Provinz, 2014.
- Bak, János.** »The Late Medieval Period, 1382-1526.« V *A History of Hungary*, ur. Peter F. Sugar, 54-82. London: I. B. Tauris & Co., 1990.
- Bourke, Joanna.** *Dismembering the Male: Men's Bodies, Britain and the Great War*. London: Reaktion Books, 1996.
- Cole, Laurence.** *Military Culture and Popular Patriotism in Late Imperial Austria*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Diers, Michael.** »Nagelmänner: Propaganda mit ephemeren Denkmälern im Ersten Weltkrieg.« V *Mo(nu)mente: Formen und Funktionen ephemerer Denkmäler*, ur. Michael Diers, 113-135. Berlin: Akademie Verlag, 1993.
- Eminger, Stefan.** »'Der eiserne Zeit ein eisernes Denkmal!' Kriegsnagelungen in Niederösterreich.« V *Fern der Front, Mitten im Krieg: Niederösterreich 1914-1918*, ur. Achim Doppler, Stefan Eminger in Elisabeth Loinig, 106-123. Weitra: Verlag Bibliothek der Provinz, 2014.
- Goebel, Stefan.** *The Great War and Medieval Memory: War, Remembrance and Medievalism in Britain and Germany, 1914-1940*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

³² *Lidové noviny*, 27. 7. 1930, priloga, 1.

- Healy, Maureen.** *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire: Total War and Everyday Life in World War I.* Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Hildebrand, Karl.** *Die Donaumonarchie im Krieg; Studien und Eindrücke in Österreich-Ungarn Juni-Juli 1915.* Wien: W. Braumüller, 1916.
- Molnár, Miklós.** *A Concise History of Hungary.* Prevedla Anna Magyar. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Nierhaus, Irene.** »Die nationalisierte Heimat: Wehrmann und städtische Öffentlichkeit.« V *Kein Land in Sicht: Heimat—weiblich?* Ur. Gisela Ecker, 57-79. München: Wilhelm Fink Verlag, 1997.
- Paces, Cynthia.** *Prague Panoramas: National Memory and Sacred Space in the Twentieth Century.* Pittsburgh: Pittsburgh University Press, 2009.
- Rauchensteiner, Manfred.** *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914-1918.* Wien: Böhlau, 2014.
- Riesenfellner, Stefan.** »Todeszeichen. Zeitgeschichtliche Denkmalkultur am Beispiel von Kriegerdenkmälern in Graz und der Steiermark von 1867-1934.« V *Todeszeichen: Zeitgeschichtliche Denkmalkultur in Graz und in der Steiermark vom Ende des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart.* Ur. Stefan Riesenfellner and Heidemarie Uhl, 1-75. Wien: Böhlau, 1994.
- Unowsky, Daniel L.** *The Pomp and Politics of Patriotism: Imperial Celebrations in Habsburg Austria, 1848-1916.* West Lafayette: Purdue University Press, 2005.
- Wingfield, Nancy M.** *Flag Wars and Stone Saints: How the Bohemian Lands Became Czech* Cambridge, MA: Harvard University Press, 2007.
- Winter, Jay.** *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History.* Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Summary

THE WEHRMANN IN EISEN

A Measure of Wartime Support on the Habsburg Home Front

During the First World War, large nailed objects (*Nagelobjekte*), or nailed monuments, were unveiled across Austria-Hungary in early 1915. Similar monuments were unveiled in Germany, and while the phenomenon was largely confined to central Europe, isolated examples can be found elsewhere. Although these objects took various forms, the most common were medieval knights or shields. City and imperial officials unveiled the Monarchy's first Wehrmann in Eisen (warrior in iron) on Schwarzenbergplatz in Vienna on 6 March 1915. The project's sponsor, the Widows and Orphans Aid Fund, intended for this Wehrmann to serve as a model for monuments elsewhere in the Monarchy. These monuments were often erected in prominent public spaces, providing reminders of the war across the home front. They became the focal point for ceremonies that aimed at uniting the local population in support of the war effort. The monuments and the events held at them connected those at home to the events of the fighting front. The monuments were among the ways that the war permeated the daily lives of Habsburg citizens. The rhetoric officials employed at the Wehrmann unveiling ceremonies and the language newspapers and commemorative brochures used to describe the monuments reinforced notions of wartime sacrifice expected of all citizens and emphasized the bravery of Habsburg soldiers. Mass-produced Wehrmann memorabilia, including photographs, postcards, and statuettes, circulated through the Monarchy as objects of wartime material culture, reinforcing the image of the ideal male as a heroic warrior.

I analyze these nailed monuments as a Habsburg-wide phenomenon to argue that they served an important function in the Austro-Hungarian wartime project promoting patriotism and upholding traditional gendered social order. Analysis of these monuments' forms and their varied functions—rallying wartime patriotism, raising war funds, encouraging loyalty to the emperor, and me-

morializing the war dead—demonstrates how imperial and local officials employed these masculine-formed objects in efforts to generate patriotism and loyalty to the Monarchy. The nailed monuments and the celebrations connected to them exemplify Habsburg and local authorities' wartime efforts to maintain traditional gendered social order through the symbol of the male warrior and notions of chivalry and sacrifice.

Although the nailed monuments had rapidly become part of the Habsburg visual landscape during the war, rallying those on the home front to support the war effort, their significance shifted during the interwar period. The afterlives of the nailed monuments, which outlived the Monarchy, varied, depending on where they had been constructed. Some of the objects were destroyed, some removed, and others disappeared altogether. Their varied fates indicate that they failed to serve as a symbol uniting the Monarchy around a common Habsburg wartime project. However, efforts to remove the monuments between the wars—part of a larger rejection of Habsburg symbols in the Monarchy's successor states—reflect their success as wartime symbols of the Monarchy.

Key words: The Wehrmann, monuments, first world war